

ตอนที่ 2

ทฤษฎีความงาม

บทที่ 2

ทฤษฎีความงามสมัยโบราณ

ในการนำเสนอแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของนักปรัชญาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงช่วงศตวรรษที่ 20 นั้น ผู้เขียนได้นำเสนอเป็นเนื้อหาสำคัญ 2 ส่วน แยกจากกันคือเป็นทฤษฎีความงามในตอนที่ 2 และทฤษฎีศิลปะในตอนที่ 3 เพื่อความชัดเจนและความสะดวกในการศึกษา โดยในส่วนของทฤษฎีความงามนั้น ได้แบ่งเป็นยุคตั้งแต่สมัยโบราณ สมัยกลาง สมัยใหม่ จนถึงช่วงศตวรรษที่ 20 เพื่อให้เห็นพัฒนาการของความคิดของสุนทรียศาสตร์ที่มีมาตลอดสาย และเห็นถึงอิทธิพลหรือความเกี่ยวข้องกันทางความคิดของนักปรัชญาสมัยก่อนที่มีต่อความคิดของนักปรัชญาสมัยหลัง

แม้ว่าในยุคกรีกโบราณนั้นยังไม่ปรากฏคำว่ามีคำ “สุนทรียศาสตร์” และยังไม่มีการศึกษาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความงาม อีกทั้งยังไม่มีคำศัพท์ที่จะใช้เรียกและแยกงานศิลปะในส่วนที่เป็นวิจิตรศิลป์ (Fine Arts) ดังเช่นทุกวันนี้ แต่นักปรัชญากรีกและโรมันก่อนเพลโตก็ได้เริ่มตั้งประเด็นปัญหาสำคัญในทางสุนทรียศาสตร์ที่มีผลและอิทธิพลต่อการศึกษาด้านนี้ เช่น ปัญหาเรื่องของความงาม การสร้างสรรค์งานศิลปะ แรงบันดาลใจของผู้สร้างศิลปะ และนักปรัชญาในยุคนั้นหลายท่านก็ได้ยกประเด็นปัญหาเรื่องความงามขึ้นมาถกเถียงและแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง เช่น เฮราคลิตุส (Heraclitus) ผู้มีความคิดทางอภิปรัชญาว่าไฟเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่งนั้นบอกว่าความงามเป็นความประสานกลมกลืนกันของสรรพสิ่งในโลก แต่โปรตาโกรัส (Protagoras) ที่อยู่ในกลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) และมีแนวคิดที่ “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” ก็เห็นว่าความงามนั้นเป็นอัตนัย (subjective) โดยแต่ละคนนั้นจะเป็นมาตรฐานความงามให้กับตนเอง ถ้าใครเห็นว่าสิ่งใดงาม มันก็จะงามสำหรับเขา ในขณะที่โซเครตีส (Socrates) บอกว่าความงามนั้นเป็นความงามทางจิตวิญญาณ เป็นการเข้าถึงความเป็นอมตะของความรักคือการมีปัญญาที่แท้จริง¹ โดยความคิดเหล่านี้ยังเป็นเพียงการตั้งประเด็นและถกเถียงกันเพื่อหาคำตอบ

¹ฟวง มีนอก, สุนทรียศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536), หน้า 24.

เท่านั้น แต่ความคิดที่เป็นระบบเกี่ยวกับความงามหรือระบบสุนทรียศาสตร์นั้นได้เริ่มขึ้นในปรัชญาของเพลโตในลักษณะที่ว่าปัญหาและประเด็นปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับความงามและศิลปะนั้นมาปรากฏอย่างชัดเจนในปรัชญาของเขา และปรัชญาของเพลโตก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ของสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความคิดของนักปรัชญาในยุคฟื้นฟู อีกทั้งยังมีผลต่อเนื่องมาจนถึงช่วงปลายศตวรรษที่ 17

สำหรับคำถามที่ว่าความงามคืออะไรนี้ นักปรัชญาเมธีหลายท่านได้พยายามตอบปัญหานี้ แต่คำตอบหรือคำนิยามความงามเหล่านั้นก็จะแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความคิดทางอภิปรัชญาหรือญาณวิทยาของแต่ละท่าน² โดยนักปรัชญาที่มีแนวคิดทางอภิปรัชญาเป็นแบบสสารนิยม (Materialism) คือถือว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริงปรากฏการณ์ในรูปอื่น ๆ สามารถทอนลงได้ว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสาร³ ก็จะมีทรรศนะไปในแนวที่ว่าความงามเป็นสิ่งที่มืออยู่จริงและมีอยู่แล้วในธรรมชาติ โดยเกณฑ์การตัดสินความงามนั้นเป็นสิ่งที่มีความแน่นอนตายตัวและเป็นอิสระจากการตัดสินของเรา ในขณะที่นักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบจิตนิยม (Idealism) ที่เห็นว่าจิตหรือสภาวะธรรมมีความเป็นจริงสูงสุดและมีความสำคัญมากกว่าวัตถุ⁴ ก็จะมีความเห็นไปในแนวที่ว่าความงามไม่ได้เป็นสิ่งที่มืออยู่จริงในวัตถุ แต่ความงามเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่ไปให้ค่า หรือขึ้นอยู่กับจิตของผู้รับรู้ ถ้าผู้รับรู้มีความพึงพอใจในสิ่งนั้น มันก็เป็นสิ่งที่งาม เกณฑ์การตัดสินความงามจึงไม่แน่นอนตายตัวเพราะเป็นเรื่องของความรู้สึกชอบหรือรสนิยมของแต่ละบุคคล

2.1 แนวคิดในเรื่องความงามของโซฟิสต์

คำว่าโซฟิสต์ (Sophist) นี้ตรงกับคำ sophistes ในภาษากรีกที่แปลว่าผู้มีอาชีพในการทำให้คนฉลาด แต่ภายหลังโซฟิสต์ได้กลายเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มนักปรัชญากรีก

²พระมหาอุดม ปญญาโก, การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ : ศึกษารณเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา, หน้า 13.

³ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา, หน้า 61.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

ในช่วงศตวรรษที่ 4-5 ก่อนคริสตกาล ที่รับจ้างสอนศิลปวิชาการเพื่อแลกกับเงินและความร่ำรวย โดยพวกเขาจะสอนวิทยาการต่าง ๆ ทั้งไวยากรณ์ วิชาวาทการ ศิลปะในการชักจูงให้เชื่อ ศิลปะในการโต้แย้งและการให้การในศาล เรื่องการเมือง ศีลธรรม ตรรกวิทยา หลักกฎหมาย คณิตศาสตร์ การวิเคราะห์วิจารณ์งานวรรณกรรมและภาษา พวกโซฟิสต์จะสอนทุกอย่างที่คนต้องการเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะในการพัฒนาตนเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิต แต่แรกพวกโซฟิสต์นี้จะได้รับความนับถือ แต่ภายหลังถูกมองว่าเป็นพวกเจ้าเล่ห์และเล่นลิ้น และจะถูกดูหมิ่นจากนักปรัชญาอื่นว่าเป็นพวกฉวยโอกาส แสวงหาความร่ำรวยจากการสอนวิชาโดยสอนให้คนมีเล่ห์เหลี่ยมในการเจรจาโต้เถียงเพื่อให้ชนะเท่านั้นโดยไม่คำนึงถึงความจริงและความถูกต้อง

นักปรัชญาในกลุ่มโซฟิสต์นี้มีหลายคน เช่น ฮิปปีอัส (Hippias) กอร์เกียส (Gorgias) ทราซิมาคุส (Thrasymachus) แต่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ โปรทาгорัส (Protagoras)

โปรทาгорัส (490-410 ก่อน ค.ศ.) เป็นนักปรัชญาในกลุ่มโซฟิสต์ที่เชื่อกันว่าเป็นศิษย์ของดีโมครีตัส (Democritus) งานเขียนที่สำคัญของเขาคือ On Truth : On the God : Antilogic โดยแนวคิดที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับกันดีของเขาก็คือทฤษฎีที่ว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” (Man is the measure of all things.) โดย “มนุษย์” ในที่นี้หมายถึงปัจเจกบุคคล (individual) ดังนั้นคนแต่ละคนก็จะเป็นมาตรวัดสำหรับตนเอง สิ่งที่เราว่าจริงก็จริงสำหรับเรา สิ่งของคนอื่นว่าเป็นจริงนั้นก็จริงสำหรับเขา

ในด้านสุนทรียศาสตร์ก็เช่นกัน ความงามนั้นเป็นเรื่องความชอบความพึงพอใจของแต่ละคน สิ่งใดที่เราชอบ เราพอใจ สิ่งนั้นก็งามสำหรับเรา สิ่งใดที่เราไม่ชอบไม่พึงพอใจ สิ่งนั้นก็ไม่งามสำหรับเรา ความงามจึงเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว ไม่มีความจริงในตัวเอง ความงามเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประสบการณ์ เช่น ผู้หญิงที่โบหน้าอวบอูมอาจจะงามในสังคมหนึ่ง แต่อาจจะไม่งามสำหรับอีกสังคมหนึ่ง ความงามจึงเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) และเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับจิตหรือความชอบไม่ชอบของผู้มองเห็น การตัดสินความงามสำหรับเขาจึงเป็นแบบอัตนัยนิยม (Subjectivism)

2.2 แนวคิดในเรื่องความงามของโซเครตีส

โซเครตีส (470-400 ก่อน ค.ศ.) เป็นนักปรัชญาเมธีชาวกรีก เกิดที่กรุงเอเธนส์ มีบิดาเป็นช่างปั้นและมารดาเป็นหมอตำแย เขาเป็นครูของเพลโต โซเครตีสไม่มีงานเขียนเกี่ยวกับปรัชญา แต่เชื่อกันว่าแนวคิดทางปรัชญาของเขาปรากฏอยู่ในงานเขียนช่วงแรกของเพลโต คือ “อโพลจี” (Apology) “ครีโต” (Crito) และ “ฟีโด” (Phaedo)

แนวคิดทางปรัชญาของโซเครตีสนั้นจะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับของพวกโซฟิสต์ที่โซเครตีสไม่เห็นด้วย คือในขณะที่โซฟิสต์มีแนวคิดแบบที่เป็นสัมพัทธ์นิยม แนวคิดของโซเครตีสจะเป็นแบบสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) คือเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่มียุ่เอง เป็นอยู่เอง มียุ่เป็นอยู่ด้วยตนเอง เป็นอิสระไม่ขึ้นกับเหตุปัจจัยอื่นใด โดยในทางสุนทรียศาสตร์ก็จะถือว่าความงามเป็นสิ่งที่มียุ่ด้วยตัวของตัวเองไม่ขึ้นกับความเห็นหรือการกำหนดของผู้ใด⁵

ความงามในทัศนะของโซเครตีสนั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับความดีและความรู้ โดยเป็นความงามที่เน้นไปที่จิตวิญญาณของบุคคล ใน “ซิมโปเซียม” มีกล่าวไว้ว่า ความงามนั้นเป็นผลมาจากความรัก โดยความรักนั้นเป็นความต้องการทางจิตวิญญาณของมนุษย์ที่จะเข้าถึงความงามอันเป็นทิพย์ ผู้ที่มีความรักไม่ได้แสวงหาความงามเท่านั้นแต่ยังต้องการที่จะสร้างสรรค์ความงามด้วย และความงามนั้นเป็นสิ่งที่จะคงอยู่หรือรักษาไว้ได้ด้วยความรักที่ประกอบไปด้วยปัญญา คุณธรรม ความบริสุทธิ์ยุติธรรม และความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงามของตน ความงามในลักษณะนี้จึงเป็นความงามทางจิตวิญญาณที่จะเข้าถึงความเป็นอมตะของความรักคือการมีปัญญาที่แท้จริง⁶

โดยแนวคิดเรื่องความงามของโซเครตีสนั้นจะมียุ่ในการสนทนากับหญิงนามว่า ไดอติมา (Diotima) โดยเธอได้กล่าวถึงวิถีทางที่ถูกต้องในการที่จะเข้าถึงความงามไว้ว่าการเรียนรู้ที่จะเข้าถึงความงามนั้นจะต้องเริ่มตั้งแต่อายุน้อย โดยเด็ก ๆ จะต้องได้รับการสอนให้รักในความงามของร่างกายตน ซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การรักในความงามของร่างกายอื่น และจากนั้นก็พัฒนาไปสู่การตระหนักในความงามชั้นสูงยิ่งขึ้นคือความ

⁵ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2540), หน้า 1.

⁶ฟวง มีนอก, สุนทรียศาสตร์, หน้า 24.

งามทางจิตวิญญาณ เช่น พฤติกรรม / การกระทำที่งาม โดยขั้นต่อไปก็จะเข้าถึงความงาม
ของความรู้ และท้ายสุดก็จะเป็นการเข้าถึงความงาม มีประสบการณ์กับตัวความงาม

2.3 ทฤษฎีความงามของเพลโต

เพลโต (Plato, 428-348 ก่อน ค.ศ.) เป็นนักปรัชญาชาวกรีกที่เป็น
ศิษย์ของโซเครตีส และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักอะคาเดมี (Academy) ที่
เป็นแหล่งสอนศิลปวิชาการที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น

แม้ว่าความคิดที่เป็นระบบเกี่ยวกับความงามหรือทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์จะเริ่ม
ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในปรัชญาของเพลโตเป็นครั้งแรก แต่แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์
ของเขาก็มีอยู่อย่างกระจัดกระจายในงานเขียนที่เป็นบทสนทนา (dialogue) คือ ฮิปปีอัส
ใหญ่ (Greater Hippias) อีออน (Ion) ซิมโปเซียม (Symposium) รีพับบลิก (Republic)
ซึ่งเป็นผลงานในช่วงแรก ราว 399-387 ปีก่อนคริสตศักราช และยังมีปรากฏใน โซฟิสต์
(Sophist) ฟีดรัส (Phaedrus) นิติรัฐ (Laws) ซึ่งเป็นผลงานที่เขียนในช่วงหลัง โดย
ความคิดและปัญหาสุนทรียศาสตร์ที่เพลโตกล่าวไว้ในงานเขียนเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อนัก
คิดนักปรัชญาในรุ่นต่อ ๆ มา

เนื่องจากแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของเพลโตนั้นมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดทาง
อภิปรัชญาและญาณวิทยา ดังนั้น การจะเข้าใจความคิดทางสุนทรียศาสตร์ของเพลโตได้
นั้นจึงจำเป็นที่เราจะต้องเข้าใจและมีพื้นฐานความคิดทางอภิปรัชญาของเขา

ในอภิปรัชญา เพลโตแบ่งโลกออกเป็น 2 โลก คือ โลกของแบบ (World of Form /
Idea) และโลกของผัสสะ (World of Senses) โดยโลกทั้งสองนี้อยู่แยกจากกัน เพลโต
อธิบายว่า โลกของแบบหรือโลกแห่งมโนคตินี้ เป็นโลกแห่งความจริง เป็นโลกที่สมบูรณ์ มี
ความเป็นอมตะและเป็นนิรันดร์ โดยโลกของแบบเป็นที่อยู่และเป็นที่ยึดของ “แบบ”
(Form) ซึ่งเป็นแม่แบบของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกแห่งผัสสะ โลกของแบบนี้มีลักษณะเป็น
โลกแห่งความคิดที่เราจะเข้าถึงได้ด้วยเหตุผล

สำหรับโลกแห่งผัสสะหรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ เป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง ทุก
สิ่งที่มีอยู่ในโลกผัสสะไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เป็ธรรมชาติ เช่น คน สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น
เตียง รวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น “ความซื่อสัตย์” นั้นเป็นสิ่งเฉพาะ
(particular) ที่เกิดจากการเลียนแบบ (imitation) “แบบ” ของมันที่มีอยู่ในโลกของแบบ เช่น

คนแต่ละคนในโลกของเรานี้ ก็คือสิ่งที่เลียนแบบ “แบบของคน” หรือ “คนสากล” หรือ “ความเป็นคน” ที่มีอยู่ในโลกของแบบ โดยการเลียนแบบของสิ่งเฉพาะนั้นแม้จะทำให้ได้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับ “สิ่งสากล” แต่ก็ยังห่างไกลจาก “สิ่งสากล” มันจึงมีค่าต่ำกว่า “สิ่งสากล” ซึ่งเป็นความจริงสูงสุด (ultimate reality)

สำหรับเพลโต ความงาม (Beauty) เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง โดยมีอยู่ในโลกของแบบหรือโลกแห่งมโนคติ ตามที่ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ได้อธิบายไว้ว่า ความงามมีแบบตายตัว นิรันดร เป็นมาตรฐานอยู่ในโลกแห่งมโนคติ และเป็นมโนคติประเภทอูตรระ (transcendental) คืออาจจะมิได้ในทุกสิ่งและไม่เป็นองค์ประกอบของสิ่งใดเลย จึงนิยามไม่ได้⁷

โดยในบทสนทนา ฮิปปีอัสใหญ่ (Greater Hippias) นั้นแสดงให้เห็นว่า ความพยายามของฮิปปีอัสที่จะให้คำนิยามความงามและตอบคำถามว่าความงามคืออะไร โดยได้เสนอคำอธิบายหรือคำนิยามความงามที่หลากหลาย เช่น ความงามคือสาวสวย ความงามคือทองคำ ความงามคือการได้รับการปลงศพโดยทายาท ความงามคือความเหมาะสม ความงามคือความสามารถ ความงามคือสิ่งที่ให้คุณ ความงามคือความพึงพอใจจากการเห็นและการได้ยิน นั้นถูกปฏิเสธโดยทั้งหมดแม้ว่าคำนิยามที่เสนอมานับอันจะมีเค้าหรือมีส่วนของความจริงอยู่บ้างก็ตาม แต่เนื่องจากคำนิยามต่าง ๆ ที่ฮิปปีอัสยกมาให้ไซเครตีส พิจารณานั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องอยู่ในโลกของผัสสะ และเป็นเพียงการให้ตัวอย่างของการปรากฏให้เห็น (exemplification) ของความงาม และด้วยเหตุที่ความงามที่แท้จริงนั้นไม่ได้อยู่ในโลกแห่งผัสสะ แต่อยู่ในโลกของแบบซึ่งจะรู้ได้เข้าใจได้ด้วยปัญญาหรือเหตุผลจึงทำให้เราจะให้คำนิยามความงามไม่ได้ แม้ว่าความงามจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ก็ตาม

ตามทรรศนะของเพลโต สิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นว่างามในโลกของเราซึ่งเป็นโลกแห่งผัสสะนั้นก็เพราะมันมีการเลียนแบบ “แบบของความงาม” ที่อยู่ในโลกของแบบ โดยที่สิ่งที่ยามเหล่านั้นจะงามมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่ามีการเลียนแบบมาจาก “แบบของความงาม” ได้มากหรือน้อย แต่ในบรรดาสิ่งที่งามทั้งหลายไม่ว่าจะงามมากหรืองามน้อย มันจะต้องมี “แบบของความงาม” (Form of Beauty) อยู่ในสิ่งเหล่านั้นด้วยกันทั้งสิ้น⁸ ความงามจึงเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในวัตถุ แต่ความงามของสิ่งต่าง ๆ ในโลกเรานี้เป็นความงามที่ไม่

⁷กิริติ บุญเจือ (แปล) ฮิปปีอัสใหญ่ บทสนทนาของเพลโตว่าด้วยความงาม (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2546), หน้า 59.

⁸Symposium 210 b, Republic 476, 479

Phaedo 78 d e, Phaedrus 250 b.

คงทน คือเปลี่ยนแปลงได้ และยังเป็นความงามสัมพัทธ์ (relative beauty) คืออาจจะงามสำหรับบางคนและไม่งามสำหรับคนอื่น ๆ ก็ได้⁹ จึงจัดเป็นความงามที่ไม่สมบูรณ์ และไม่ใช่ว่าความงามที่แท้จริง¹⁰ แต่เนื่องจากเบื้องหลังความงามของสิ่งที่งามเหล่านั้นจะมีแบบของความงามที่แท้จริงที่เป็นสิ่งสมบูรณ์และเป็นนิรันดร์อยู่ ด้วยเหตุนี้ความงามของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้จึงสามารถทำให้เรามีการระลึกถึง (recollection) ความงามที่แท้จริง (true beauty) ได้¹¹

สำหรับเพลโต ความงามคือการเลียนแบบ (imitation ซึ่งมาจากคำ mimesis ในภาษากรีก) และความงามที่แท้จริงซึ่งเป็นสิ่งสากล (universal) และเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ (absolute) นั้น ก็คือ “แบบของความงาม” (Form of Beauty) ที่มีอยู่ในโลกของแบบซึ่งเป็นโลกแห่งปัญญา (The Intelligible World) โดยตัวความงาม (Beauty itself) หรือ “แบบของความงาม” นี้จะไม่สามารถเห็นได้ด้วยตาเนื้อ แต่จะสามารถเข้าถึงได้ด้วยการเพ่งพินิจหรือการเข้าฌาน (contemplation) ในลักษณะที่ผู้รู้หลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งนั้น คือเป็นการเห็นและเข้าใจความงามด้วยปัญญาหรือเหตุผล และผู้ที่เข้าถึงและชื่นชมความงามที่แท้จริงได้ก็คือผู้มีปัญญาญาณ (The intellectual) ไม่ใช่ศิลปิน (artist)

ใน Symposium เพลโตบอกวามมนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะรักในความงาม และมนุษย์ก็สามารถที่จะเข้าถึงความงามสมบูรณ์ได้ โดยวิถีทางที่เราจะเข้าถึงความงามที่แท้จริงที่เป็นอมตะก็ด้วยการมีความรู้ในความงาม ด้วยการเริ่มต้นจากความงามของสิ่งที่เป็นรูปธรรม คือความงามของร่างกาย (bodily beauty) แล้วพัฒนาไปสู่ความรักในความงามของสิ่งที่เป็นนามธรรม คือความงามของปัญญา (beauty of mind) ความงามของสถาบัน ความงามของกฎหมาย ความงามของศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็จะทำให้เราสามารถมีการหยั่งเห็นตัวความงาม (intuition of beauty itself) ที่แท้จริงได้¹² ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในการเข้าถึงตัวความงามที่แท้จริงนั้นเพลโตไม่ได้ใช้ศิลปะ (arts) เข้าช่วยแต่อย่างใด นอกจากนั้น ถ้าพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าวิถีทางในการเข้าถึงความงามของเพลโต

⁹Republic 479 a.

¹⁰Phaedrus 249 b-c.

¹¹Phaedrus 249 e.

¹²Symposium 211 e.

นั้นก็สอดคล้องกับแนวคิดทางอภิปรัชญา ซึ่งแสดงตามแผนภูมิเส้นแบ่ง (The Twice-Divided Line) ของเพลโต¹³

<p>โลกแห่งปัญญา (The Intelligible World) รู้ได้ด้วยเหตุผลและปัญญา</p>	<p>แบบ (Forms) คณิตศาสตร์ (Mathematics)¹⁴</p>
<p>โลกแห่งผัสสะ (The Sensible World) รู้ได้ด้วยผัสสะ</p>	<p>สิ่งเฉพาะ (Particular) สิ่งเลียนแบบสิ่งเฉพาะ (Image of Particular)</p>

¹³ดัดแปลงจากแผนภูมิใน William L Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion*, (New Jersey: Humanities Press, 1980), p. 440.

¹⁴แนวคิดในการให้ความสำคัญและคุณค่าแก่คณิตศาสตร์ (mathematics) ของเพลโตได้รับอิทธิพลมาจากพวกไพธาโกรเรียน ในมุมมองของเพลโต คณิตศาสตร์เป็นการทำให้รู้จักคิดในสิ่งที่เป็นนามธรรม (abstract) และไม่ติดอยู่กับโลกที่เป็นรูปธรรมหรือโลกแห่งผัสสะ สำหรับเพลโต คนที่จะเป็นนักปรัชญาและเข้าถึงความจริงระดับสูงได้จะต้องรู้จักคิดในสิ่งที่เป็นนามธรรม และคณิตศาสตร์ก็จะมีบทบาทตรงจุดนี้ ในระบบการศึกษาของเพลโตจึงได้มีการเน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นการศึกษาในส่วนที่เป็นนามธรรม สำหรับเพลโตแล้วความจริงนั้นมีอยู่ในสิ่งที่เป็นสากล (universal) และเป็นนามธรรม (abstract) มากกว่าที่จะอยู่ในสิ่งที่เป็นรูปธรรม (concrete things) และคณิตศาสตร์ก็จะเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้เข้าถึงความจริงได้ในทุกสาขา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความงามใน Philebus ได้มีกล่าวไว้ว่า คุณสมบัติของการมีขนาด (measure) และสัดส่วน (proportion) ที่เหมาะสมนั้นทำให้เกิดความงามและความเป็นเลิศ ซึ่งเมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่าเรื่องของขนาดและสัดส่วนนั้นก็เป็นเรื่องของการวัดและการคำนวณทางคณิตศาสตร์นั่นเอง

เมื่อพิจารณาแผนภูมินี้ เราจะเห็นได้ว่าวิถีทางการเข้าถึงความงามที่แท้ นั้นสอดคล้องกับแนวคิดทางอภิปรัชญาที่การเข้าถึงความจริงสูงสุด (ultimate reality) หรือแบบ (Form) นั้นจะเป็นการเคลื่อนไปในแนวตั้ง จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม จากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล จากโลกแห่งผัสสะไปสู่โลกแห่งปัญญา

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ เนื่องจากในสมัยของเพลโตยังไม่มีการแบ่งศิลปะออกเป็นวิจิตรศิลป์ (Fine Arts) และอรรถศิลป์ (Useful Arts) อย่างในปัจจุบัน แต่แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของเพลโตก็คลุมถึงวิจิตรศิลป์ทั้งหมด ดังนั้นในการพูดถึงสุนทรียศาสตร์ของเพลโต เราจะหมายถึงวิจิตรศิลป์ คือศิลปะที่เป็นภาพเขียน รูปปั้น สถาปัตยกรรม วรรณศิลป์ ศิลปะทางดนตรี การเต้นระบำ โดยที่เมื่อเพลโตพูดถึงสิ่งเหล่านี้ ก็จะเป็นการพูดไว้ในส่วนที่พูดถึง *techné* ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ทำด้วยทักษะ ความเชี่ยวชาญ เพลโตใช้คำว่า *techné* นี้ในความหมายค่อนข้างกว้างคือตั้งแต่งานแกะไม้ จนกระทั่งถึงงานทางการเมือง หากทำด้วยทักษะ ความเชี่ยวชาญ ก็จะเรียกว่า *techné* ทั้งหมด

สำหรับเพลโต ความรู้นั้นคือการสามารถเข้าถึงธรรมชาติอันเป็นที่มาที่สำคัญของสรรพสิ่งที่เขาเรียกว่า “แบบ” (Forms) ได้ โดยนักปรัชญานั้นเป็นผู้ที่เข้าถึง “แบบ” และเป็นผู้ที่มีความรู้ที่แท้จริง สำหรับพวกเขาต่าง ๆ เช่น ช่างทำเตียงนั้นก็มีความรู้ แต่เป็นความรู้ที่เลื่อนลอย คือในทางปฏิบัติพวกเขาจะมีความรู้ในสิ่งที่เขาทำ คือรู้ว่าจะต้องเตียงได้อย่างไร แต่พวกเขาไม่ได้มีความรู้ในลักษณะที่จะอธิบายและให้เหตุผลได้ว่าเพราะเหตุใดทำไมจึงต้องทำในลักษณะนั้น สำหรับศิลปินนั้นยิ่งรู้น้อยกว่าพวกเขา เพราะเขาเพียงแค่เลียนแบบหรือทำให้ดูเหมือนสิ่งที่ช่างไปเลียนแบบมา หากดูตามผังข้างล่างที่เพลโตพูดถึงความรู้ 3 ระดับ คือ

1. นักปรัชญา	เข้าถึง	“แบบของเตียง”
2. ช่างทำเตียง	สร้างเตียง	ด้วยการเลียนแบบ “แบบของเตียง”
3. ศิลปิน	วาดภาพเตียง	ด้วยการเลียนแบบเตียงที่ช่างทำ
เตียงสร้างขึ้นด้วยการเลียนแบบ
“แบบของเตียง” ซึ่งเป็นการเลียน
แบบสิ่งที่เลียนแบบมาอีกทีหนึ่ง
(imitation of imitation)

ศิลปินจะเป็นผู้ที่อยู่ห่างจากความจริง (reality) ออกไปถึง 2 ขั้นตอน

ในทรรศนะของเพลโต ศิลปะเป็นเรื่องของการเลียนแบบที่ห่างไกลจากความจริง ใน Republic¹⁵ เพลโตกล่าวไว้ว่า ในการวาดภาพเดียงนั้น จิตรกรคือผู้เลียนแบบเพียงของช่างทำเดียง ที่ช่างผู้ทำเดียงนั้นได้เลียนแบบมาจาก “แบบของเดียง” ที่มีอยู่ในโลกของแบบอีกทีหนึ่ง ศิลปะจึงเป็นเพียงการเลียนแบบของสิ่งที่ไปเลียนแบบมาจากโลกของแบบ มันจึงเป็นเพียงสิ่งที่คล้ายแม่แบบหรือของจริง แต่ก็ไม่สามารถให้ความจริงแก่เราได้ ซึ่งถ้าดูจากแผนภูมิเส้นแบ่งของเพลโตที่แสดงไว้ข้างต้นแล้ว ศิลปะซึ่งเป็นสิ่งเลียนแบบสิ่งเฉพาะนั้นจะเป็นเพียง image ซึ่งอยู่ในระดับต่ำสุดของแผนภูมิ

อนึ่ง เมื่อศิลปินวาดภาพเดียงนั้น เพลโตบอกว่าศิลปินไม่ได้เขียนภาพเดียงอย่างที่เป็น (as it is) แต่เขาเขียนภาพเดียงอย่างที่เป็นปรากฏ (as it appears) เพราะศิลปินเป็นผู้ที่ไม่เคยเข้าถึง “แบบ” ศิลปินไม่รู้ความงามที่แท้จริง ศิลปินจึงเป็นเพียงผู้เลียนแบบ (imitator) หากเปรียบเทียบระหว่างศิลปินผู้วาดภาพเดียงกับช่างผู้สร้างเดียง ในความคิดของเพลโตศิลปินนั้นอยู่ในระดับต่ำกว่าช่าง เพราะช่างยังรู้ในสิ่งที่เขาสร้าง แต่ศิลปินไม่รู้ในสิ่งที่ตนสร้าง ในสายตาของเพลโต ฐานะของศิลปิน (artist) จึงต่ำกว่าช่าง (craftsman) และในแง่ของการให้ความรู้แล้วศิลปะก็เป็นสิ่งที่อยู่ในระดับต่ำสุด

สำหรับเพลโต ศิลปะเป็นเพียงผลผลิตที่เกิดจากทักษะและความชำนาญของศิลปิน ในมุมมองของเขา กวีนิพนธ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่ให้ความรู้ในสิ่งที่เป็นสากลแต่เป็นการแสดงความคิดส่วนตัวของผู้ประพันธ์¹⁶ เป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผล¹⁷ และกวีก็ไม่ได้มีความรู้ในสิ่งที่ตนเขียน¹⁸ แต่งานกวีนิพนธ์เป็นสิ่งที่เกิดจากแรงบันดาลใจ¹⁹ ซึ่งเป็นความบ้าอันสูงส่งของกวี²⁰ (divine frenzy)

เพลโตมองแรงบันดาลใจอันเป็นที่มาของกวีนิพนธ์ว่าเป็นความบ้าที่สูงส่งก็ด้วยเหตุที่กวีสร้างสิ่งสวยงามขึ้นมาจากแรงบันดาลใจที่ได้จากเบื้องบน มันจึงเป็นสิ่งที่สูงส่ง แต่ใน

¹⁵ Republic Book 10.

¹⁶ Protagoras 347 c-e.

¹⁷ Republic 605 c.

¹⁸ Apology 22 b-c, Ion 534 a.

¹⁹ Ion 534 b-e, Phaedrus 245 a.

²⁰ Phaedrus 245 a, Ion 533 e, 536 b.

ขณะเดียวกันกวีนั้นก็ไม่ได้มีความรู้ในสิ่งที่ตนพูด เช่น กวีโฮเมอร์ (Homer) พูดถึงสงคราม โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่รู้อะไรเกี่ยวกับสงคราม และกวีก็พูดถึงสิ่งสวยงามแต่ก็ไม่ได้รู้เลยว่า เพราะเหตุใดมันจึงสวยงาม เขาสร้างมันขึ้นมาได้อย่างไร และเพราะเหตุใดจึงสร้าง ในมุมมองของเพลโต กวีไม่รู้ไม่เข้าใจในสิ่งที่เขาทำ กวีเพียงแต่รู้สึกและสร้างงานจากความรู้สึกและแรงบันดาลใจที่ไม่สามารถควบคุมได้และไม่อธิบายได้ด้วยเหตุผล ในแง่นี้ มันจึงเป็นเหมือนความสับสน ความบ้า ตรงจุดนี้ สิ่งที่เพลโตต้องการจะชี้ก็คือศิลปินนั้น ทำงานจากแรงบันดาลใจ จากสัญชาตญาณและแรงกระตุ้นโดยไม่รู้จักรกฎเกณฑ์ ไม่มี ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ทำ งานของศิลปินจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผล (irrational) และไม่ใช่ สิ่งที่ทำให้ความรู้

นอกจากนั้นเพลโตยังมองว่าศิลปะซึ่งเป็นการเลียนแบบนั้นเป็นเพียงการเลียนแบบ ของเปลือกนอก และเลียนแบบได้เพียงในบางแง่บางมุมของสิ่งที่เขาเลียนแบบเท่านั้น ดังนั้นคนที่หลงใหลในศิลปะจึงเป็นพวกที่ติดอยู่กับสิ่งที่ปรากฏ และอยู่ในโลกของความ ลวง (World of illusion) ไม่สามารถเข้าถึงโลกแห่งความจริงแท้ได้ ศิลปะในมุมมองนี้จึง เป็นสิ่งลวงที่ทำให้คนหลงทางและไม่อาจทำให้เข้าถึงความจริงหรือความรู้ได้

เหตุที่เพลโตมองว่าศิลปะนั้นทำให้มนุษย์ห่างจากสัจธรรมก็เพราะศิลปะเป็นเรื่อง ของความไม่มีเหตุผลและเป็นเรื่องของอารมณ์ โดยศิลปะบางอย่าง เช่น ดนตรีนั้นจะเร้า อารมณ์และมีผลในการไปกระตุ้นกิเลสตัณหา (appetite) ซึ่งเป็นเรื่องของอารมณ์ฝ่ายต่ำ หรืองานวรรณกรรมโดยเฉพาะโศกนาฏกรรม (tragedy) มหาकाพย์ (Epic) ซึ่งโดยมาก เป็นเรื่องของการฆ่า การล้างแค้น การสงครามนั้นจะเป็นเรื่องที่ทำให้ความสนุกเพลิดเพลิน แต่มันก็จะมีผลที่ทำให้คนอ่านคนดูซึมซับสิ่งเหล่านั้นไปโดยไม่รู้ตัว และอาจจะมียุทธิพลใน การทำให้คนเอาอย่างในสิ่งไม่ดี อีกทั้งการดูการแสดงมาก ๆ เข้าก็จะพลอยทำให้คนดูคิด ว่าชีวิตจริงจะเป็นเหมือนกับในละคร และแทนที่คนจะได้เรียนรู้จากชีวิตจริง พวกเขา ก็จะ ไปเรียนรู้จากละคร และทำตัวอย่างในละคร เพลโตจึงเห็นว่าศิลปะนั้นเป็นดาบสองคมซึ่ง วนิดา ข้าเขียว ได้อธิบายสรุปในจุดนี้ไว้ว่า

“ ศิลปะนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับความงาม เมื่อบุคคลใดขาดการพัฒนา ทางปัญญา ไม่ได้เรียนรู้ในเรื่องโลกแห่งมโนคติมาอย่างเพียงพอ และ จิตไม่สามารถเข้าถึงโลกแห่งมโนคติแล้วจะทำให้หลงใหลความงาม มอง ไม่เห็นความจริงและแก่นแท้ของสรรพสิ่ง จึงตกเป็นทาสของกิเลสได้ง่าย

เพราะจิตยังวนเวียนอยู่ในเรื่องทางโลก ไม่สามารถหลุดพ้นเข้าสู่โลกแห่งมโนคติ แต่ความงามของศิลปะจะมีประโยชน์เฉพาะผู้ที่สามารถเข้าถึงมโนคติแห่งความงามเท่านั้น”²¹

จริง ๆ แล้ว ใช้ว่าเพลโตจะปฏิเสธศิลปะเสียโดยทั้งหมด แต่จากการที่เขาเห็นว่าศิลปะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของมนุษย์ และสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมได้ทั้งในทางบวกและทางลบ โดยผลในทางบวกก็คือช่วยให้มนุษย์มีความสุข มีความเพลิดเพลิน จิตใจดี มีคุณธรรมและทำในสิ่งที่ดี ส่วนผลในทางลบก็คือทำให้มนุษย์ขาดเหตุผล ตกเป็นทาสของอารมณ์ เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละคร ซึ่งจะทำลายความสงบเรียบร้อยของสังคม และด้วยผลในทางลบที่อาจเกิดขึ้นนี้เอง เพลโตจึงมองศิลปะว่าเป็นสิ่งที่อันตรายมีพิษภัย และจะต้องให้มีการควบคุมโดยบ้านเมือง โดยผู้ที่มีความรู้หรือราชาปราชญ์ (philosopher king) ที่จะต้องดูแลและอนุญาตให้มีเฉพาะศิลปะที่ดี โดยศิลปะที่ดีในที่นี้ก็คือ ศิลปะที่สร้างทัศนคติและลักษณะนิสัยที่ถูกต้องดีงาม²² เป็นศิลปะที่ให้ความเพลิดเพลินที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นอันตรายต่อสภาพจิตใจและเป็นประโยชน์ต่อสังคมเท่านั้น ตามทฤษฎีของเพลโต ศิลปะจะต้องเป็นไปเพื่อการสร้างและส่งเสริมศีลธรรมอันดีงาม คือทำให้คนมีความสุข สามารถครองตนในสังคมได้อย่างเหมาะสม กลืนและสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างสง่างาม แต่ปัญหาก็คือ จะทำอย่างไรให้ศิลปินมีจิตสำนึกที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคมโดยการสร้างแต่ศิลปะที่ดี

สรุปได้ว่า สำหรับเพลโตศิลปะนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่ดีหรือมีคุณค่าในตัวเอง แต่คุณค่าของศิลปะนั้นอยู่ที่การสามารถทำให้คนในสังคมเป็นคนดีมีศีลธรรม และมาตรการที่เพลโตใช้ตัดสินศิลปะนั้นก็ไม่ใช่มาตรการที่เป็นเรื่องของความงาม หากแต่เป็นมาตรการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความจริง ศีลธรรม การศึกษา และการเมือง ศิลปะตามแนวคิดของเพลโตจึงไม่ใช่ศิลปะเพื่อศิลปะ แต่เป็นศิลปะเพื่อสังคม

²¹ วนิดา ขำเขียว, สุนทรียศาสตร์ (นนทบุรี: โรงพิมพ์ พีเอส พรินท์, ม.ป.ป.), หน้า 123.

²² Laws 653-654.

2.4 ทฤษฎีความงามของอริสโตเติล

อริสโตเติล (Aristotle, 384-322 ก่อน ค.ศ.) เป็นนักปรัชญาชาวกรีกที่เป็นศิษย์คนสำคัญของเพลโต และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักลีเซียม (Lyceum)

ปรัชญาของอริสโตเติลนั้นแม้จะมีรากฐานมาจากความคิดของเพลโต และแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลก็คล้ายกับของเพลโตในเรื่องของการเลียนแบบ แต่หากดูในรายละเอียดแล้วจะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในเรื่องตำแหน่งที่อยู่ของความงามและคุณค่าของงานศิลปะ

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติล ส่วนใหญ่จะเป็นความคิดเกี่ยวกับศิลปะหลายประเภท เช่น กวีนิพนธ์ จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี โดยแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของเขาได้มากจากเรื่อง “กวีนิพนธ์” (Poetics) ซึ่งเป็นงานชิ้นเดียวที่หลงเหลืออยู่ โดยเชื่อกันว่าอริสโตเติลเขียนงานชิ้นนี้ในช่วงเวลา 347-342 ก่อนคริสตกาล

ในบรรดางานศิลปะที่หลากหลาย อริสโตเติลให้ความสนใจกับการประพันธ์และการละครมากกว่าศิลปะแขนงอื่น และแนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลก็เป็นทฤษฎีของเขาที่มีต่อศิลปะ 2 แขนงนี้

สำหรับแนวคิดในเรื่องความงาม อริสโตเติลยังคงเห็นในทำนองเดียวกับเพลโตว่าความงามนั้นคือการเลียนแบบ (imitation) แต่เนื่องจากอภิปรัชญาของอริสโตเติลนั้นต่างไปจากของเพลโตตรงที่เขาเห็นว่าโลกของแบบและโลกของผัสสะไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่แยกจากกัน ทฤษฎีที่แตกต่างทางอภิปรัชญาดังกล่าวนี้ มีผลทำให้แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลต่างจากของเพลโตในเรื่องของตำแหน่งที่อยู่ของความงามกับความสำคัญและคุณค่าของศิลปะ

อริสโตเติลนั้นยังคงเชื่อในการมีอยู่ของโลกของแบบ และโลกแห่งผัสสะ แต่เขาเห็นว่าโลกของแบบและโลกแห่งผัสสะนั้นมิได้อยู่แยกจากกัน แม้ว่า “แบบ” ของสิ่งต่าง ๆ ยังคงเป็นสิ่งที่ เป็นความจริง เป็นสิ่งสมบูรณ์ เป็นนิรันดร์ แต่มันก็ไม่ได้อยู่ในโลกแห่งความคิดสำหรับอริสโตเติล “แบบ” เหล่านั้นเป็นสิ่งที่แฝงอยู่หรือมีอยู่ในสิ่งเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในโลกผัสสะนี้เอง “แบบของคน” จึงเป็นสิ่งที่อยู่ในคนทุกคนที่เป็นสิ่งเฉพาะ และ “แบบของเตียง” ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในเตียงแต่ละเตียงนั่นเอง

ในทฤษฎีของอริสโตเติล ความงามเป็นสิ่งสูงสุดที่มีคุณค่าในตัวเอง ความงามเป็นสิ่งที่มืออยู่จริง แต่ไม่ได้มีอยู่ในโลกของแบบซึ่งเป็นโลกแห่งความคิดที่มีอยู่ต่างหากจากโลกของเรา แต่ความงามนั้นมีอยู่ในโลกผัสสะที่เราสามารถเข้าถึงได้โดยการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า

ในทฤษฎีของอริสโตเติล ความงามนั้นเกิดจากความกลมกลืน (harmony) ของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งนั้น ในลักษณะเดียวกันกับที่อวัยวะและส่วนประกอบต่าง ๆ ของร่างกายของสิ่งมีชีวิตทำหน้าที่ประสานกันอย่างกลมกลืน อริสโตเติลกล่าวไว้ว่าในบทกวีที่งดงามนั้นทุกส่วนทุกคำที่ประกอบกันขึ้นเป็นบทกวีนั้นจะประสานกลมกลืนกันจนมีความเป็นหนึ่งเดียวกันอยู่ในตัว หากมีการเปลี่ยนส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงเล็กน้อยไม่ว่าจะด้วยการเพิ่มคำ การตัดคำหรือการเปลี่ยนตำแหน่งของคำ ๆ หนึ่งก็จะทำให้บทกวีนั้นขาดความกลมกลืนเป็นหนึ่ง และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอารมณ์และการเปลี่ยนแปลงของความหมาย ซึ่งจะทำให้ความงามของบทกวีนั้นถูกทำลายไปในทันที แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลที่ว่าความเหมาะสมกลมกลืนกันของส่วนต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความงามนั้นเชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากความสนใจและความรู้ทางชีววิทยาของเขา

สำหรับสิ่งที่งาม (The beautiful) ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งที่สร้างขึ้นนั้น อริสโตเติลกล่าวว่าจะต้องเกิดจากความกลมกลืนที่มาจากการสัมพันธ์กันของระเบียบ (order) ขนาด (size) และสัดส่วน (proportion) ของสิ่งนั้น²³ ตามทฤษฎีนี้ ความงามจึงเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่จริงในวัตถุ

สำหรับแนวคิดที่ว่าความงามคือการเลียนแบบนั้น อริสโตเติลเห็นว่า การเลียนแบบนั้นเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากการเลียนแบบนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เรียนรู้จากการเลียนแบบ และก็ได้ได้รับความพึงพอใจ ความเพลิดเพลินจากการเลียนแบบนั้น สำหรับอริสโตเติล ความพึงพอใจทางสุนทรียะจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ (cognitive)

ในส่วนของทฤษฎีการเลียนแบบ มอนโร ซี เบียร์ดสลีย์²⁴ (Monroe C Beardsley) ได้กล่าวไว้ว่า การเลียนแบบในปรัชญาของอริสโตเติลมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การเลียนแบบ

²³Poetics 1450 b 35.

²⁴Monroe C Beardsley, *Aesthetics : From Classical Greece to Present, A Short Story*, (New York: MacMillan, 1966), p. 55.

วัตถุหรือสิ่งที่ปรากฏ ซึ่งทำให้เกิดศิลปะประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม กับ การเลียนแบบการกระทำ (imitation of action) ซึ่งทำให้เกิดศิลปะประเภทวรรณกรรม เช่น กวีนิพนธ์ (poetry) และการละคร (drama) ที่ยังแยกออกไปได้อีกเป็นสุขนาฏกรรม (comedy) และโศกนาฏกรรม (tragedy)

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลส่วนใหญ่จะปรากฏในส่วนที่พูดถึงกวีนิพนธ์และโศกนาฏกรรม อริสโตเติลจะให้ความสำคัญกับโศกนาฏกรรมโดยมองว่ามันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยตรง และเป็นศิลปะที่ทำให้เราเห็นสิ่งชั่วร้ายที่ได้ทำลงไปและเกิดความสำนึกในความผิดของการกระทำนั้นได้ โดยโศกนาฏกรรมนั้นเป็นศิลปะที่เป็น การเลียนแบบการกระทำ²⁵ ที่นิโคลัส แพพพาส²⁶ (Nickolas Pappas) ได้สรุปไว้ว่าเกิดจากแรงจูงใจ 2 ประการ ประการแรกคือ การเลียนแบบนั้นเป็นเรื่องที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์²⁷ และการได้เห็นได้รู้จักสิ่งเลียนแบบนั้นเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง²⁸ ประการที่สอง มนุษย์นั้นรักการเรียนรู้ และการยอมรับการเลียนแบบ²⁹ ว่าเป็นทางหนึ่งของการเรียนรู้ นั้นทำให้เรารู้สึกพึงพอใจและเพลิดเพลิน

แต่เนื่องจากโศกนาฏกรรมนั้นเป็นการเลียนแบบเหตุการณ์การกระทำที่น่ากลัวและ น่าสมเพท ตรงจุดนี้จึงเกิดคำถามขึ้นว่า การดูการเลียนแบบการกระทำที่น่ากลัวและน่าเวทนานั้นก่อให้เกิดความเพลิดเพลินได้อย่างไร เราจะมีคามพึงพอใจจากอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นทุกข์เจ็บปวดได้อย่างไร ซึ่งคำตอบในส่วนนี้ก็คือ แม้ว่าในความเป็นจริงสิ่งเหล่านั้นจะเป็นสิ่งที่เจ็บปวดหรือเป็นสิ่งที่ไม่น่าดู แต่เพราะตัวการเลียนแบบเองนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ มันจึงทำให้เกิดความเพลิดเพลินในการดูการเลียนแบบการกระทำเช่นนั้นได้ และแม้ว่าเหตุการณ์ในโศกนาฏกรรมนั้นอาจจะก่อให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวดแก่ผู้ชม แต่มันก็จะไม่สามารถทำลายคามพึงพอใจ ความเพลิดเพลินที่พวกเขาได้รับจากการ

²⁵Poetics 1449 b 25, 1450 a 15, b 3.

²⁶Nickolas Pappas, "Aristotle" in Berys Gaut (ed.) **The Routledge Companion to Aesthetics**, (London: Routledge, 2001), p. 20.

²⁷Poetics 1448 b 6.

²⁸Metaphysics I, 1.

²⁹Poetics 1448 b 13.

เลียนแบบซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญนั้นได้ หรือแม้ว่าสิ่งที่เราเลียนแบบนั้นจะเป็นสิ่งที่ไม่งาม ไม่น่าดู เช่น สัตว์ที่น่าเกลียดหรือซากศพ แต่ความไม่น่าดูของสิ่งนั้นมันไม่ได้ทำลายความ เพลิดเพลินของผู้ดูแต่อย่างใด เพราะความพึงพอใจในการดูการเลียนแบบนั้นเองจะทำให้ ผู้ชมมองข้ามความน่าเกลียดหรือความไม่น่าดู (distaste) ของสิ่งที่ถูกเลียนแบบนั้นไปได้ เหมือนกับจิตรกรผู้มีฝีมือที่สามารถเลียนแบบและทำสิ่งที่ไม่น่าดู เช่น ซากศพ ความเหี่ยว ย่น หมองหม่นบนใบหน้าของชายชรา ให้ผู้ดูก้าวข้ามความไม่น่าดูเหล่านั้น และเกิดความ พึงพอใจในการดูภาพที่เลียนแบบสิ่งที่ไม่น่าดูนั้นได้ สำหรับอริสโตเติล งานที่เป็นการ เลียนแบบ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม กวีนิพนธ์ และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นการเลียนแบบนั้น แม้ว่าบางครั้งสิ่งที่เราเลียนแบบนั้นจะไม่น่าดู แต่การจะเกิดความพึงพอใจหรือไม่นั้นมัน ไม่ได้อยู่ที่ความน่าดูหรือไม่น่าดูของสิ่งที่เราเลียนแบบ แต่มันอยู่ที่การอนุมานเห็นว่า การ เลียนแบบและสิ่งที่เราเลียนแบบนั้นเหมือนกัน โดยผลที่ได้นั้นเป็นการที่เราได้เรียนรู้อะไร บางอย่าง³⁰ ตามทฤษฎีนี้ สิ่งที่ทำให้ความพึงพอใจนั้นจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นสิ่งที่มีความงดงามเท่านั้น

โดยการเลียนแบบของอริสโตเติลนี้ วนิดา ขำเขียว³¹ ได้อธิบายไว้ว่า ไม่ใช่การ เลียนแบบของจริงเพื่อสร้างสรรค์ของสวยของงาม แต่เป็นการเลียนแบบจนมีความ คล้ายคลึง ซึ่งอาจจะเป็นการเลียนแบบสิ่งที่น่าเกลียดก็ได้ หรืออาจจะเลียนแบบจนเกิน จริงทั้งในทางบวกและในทางลบก็ได้ โดยการเลียนแบบนั้นอาจเป็นวิธีที่แสดงออกซึ่ง ความรู้สึกและลักษณะนิสัยของศิลปินด้วย การเลียนแบบตามทฤษฎีนี้จึงไม่ใช่เพียงการ เลียนแบบให้เหมือนต้นแบบ และต่างจากคำว่าลอกแบบโดยสิ้นเชิง

แม้ว่าเพลโตและอริสโตเติลจะเห็นเหมือนกันว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นเป็นการรู้สิ่ง สากล แต่ทั้งสองก็เห็นต่างกันในเรื่องของศิลปะ คือในขณะที่เพลโตเห็นว่าศิลปะเป็นสิ่งที่ ห่างไกลจากความจริงไปถึง 3 ขั้นตอน เพราะเป็นการเลียนแบบสิ่งที่ลอกเลียนแบบจาก ต้นแบบของสิ่งนั้น อีกทั้งยังเห็นว่าโศกนาฏกรรมนั้นเป็นเรื่องอารมณ์ และเป็นเรื่อง เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ โดยหากเป็นการเลียนแบบก็เป็นเพียงการเลียนแบบบุคคลหรือสิ่งเฉพาะ

³⁰ Rhetoric I, Chapter 11, 1371 b.

³¹ วนิดา ขำเขียว, สุนทรียศาสตร์, หน้า 124.

เท่านั้น³² ในขณะที่การรู้ในลักษณะที่เป็นความรู้ (knowledge) ที่ในภาษากรีกเรียก episteme นั้นจะต้องเป็นการรู้สิ่งสากล ศิลปะจึงไม่เกี่ยวข้องกับความรู้

แต่อริสโตเติล เห็นว่าศิลปะคือความรู้ คือสิ่งที่สื่อหรือให้ความรู้ หรืออย่างน้อยที่สุด ความพึงพอใจที่เราได้จากศิลปะนั้นก็อยู่ในระดับเดียวกับความพึงพอใจของการเข้าถึงความรู้ โดยการดูโศกนาฏกรรมนั้นก็เป็นการเห็นสิ่งเลียนแบบ และเป็นการเห็น “สิ่งสากล” ที่ปรากฏอยู่ในสิ่งเลียนแบบนั้น ด้วยเหตุนี้ โศกนาฏกรรมจึงเป็นสิ่งที่ให้ความรู้ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางความรู้ (cognitive value)

สำหรับอริสโตเติล นอกจากโศกนาฏกรรมจะมีสถานะทางความรู้แล้ว โศกนาฏกรรมยังมีผลทางจิตวิทยาในการปลดปล่อยอารมณ์ ทำให้จิตวิญญาณของผู้ดูบริสุทธิ์ (catharsis) และทำให้จิตใจของมนุษย์ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจและการตีความความคิดเรื่อง catharsis นี้ก็มีความแตกต่างกันไปใน 2 ลักษณะ³³ โดยการตีความแบบดั้งเดิมนั้นก็คือ การมองว่าโศกนาฏกรรมที่ปลุกให้เกิดอารมณ์ของความสะพรึงกลัวและน่าเวทนาขึ้นในผู้ชมนั้นนอกจากจะให้ความเพลิดเพลินแล้วยังส่งผลให้จิตใจของผู้ชมได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์ ทำให้กิเลสถูกชำระล้าง และมีจิตใจที่สงบ ซึ่งการตีความดังกล่าวนี้ก็ยังคงเป็นที่กังขากันอยู่ว่า แนวคิดเรื่อง “การชำระให้บริสุทธิ์” นี้ อริสโตเติลจะใช้หมายถึงการชำระให้บริสุทธิ์ ในความหมายทางการแพทย์ที่เป็นไปในเชิงรักษา คือ หมายถึงการปลดปล่อยอารมณ์³⁴ (purgation of emotions) หรือว่าจะใช้คำนี้ตามความหมายทางศาสนาที่หมายถึงการทำให้อารมณ์บริสุทธิ์³⁵ (purification of emotions)

สำหรับการตีความ “การชำระให้บริสุทธิ์” แบบใหม่ ของ เจอร์ลด์ เอฟ เอลส์³⁶ (Gerald F. Else) นั้นจะมองว่า การชำระให้บริสุทธิ์นั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้ชมโศกนาฏกรรม แต่จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวโศกนาฏกรรมเองในลักษณะที่ว่าความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมานของ

³² Republic 393 b-c, 395 c-d, 396 c, 605 a, c-d.

³³ Monroe C Beardsley, “History of Aesthetics” in Paul Edwards (ed). **Encyclopedia of Philosophy**, Volume I (New York: MacMillan Publishing, 1967), p. 21.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

สรุปเนื้อหาและประเด็นสำคัญในบทที่ 2

● โปรทาгорัส

- แนวคิด “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” หรือคนแต่ละคนเป็นมาตรวัดสำหรับตนเอง เป็นสัมพัทธ์นิยม (Relativism)
- ความงามเป็นเรื่องความพึงพอใจของแต่ละบุคคล ความงามจึงเป็นสิ่งที่สัมพัทธ์ คือไม่ตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประสบการณ์

● โซเครตีส

- แนวคิดแบบสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)
- ความงามเป็นสิ่งที่มียู่อเองโดยอิสระ ไม่ขึ้นกับความเห็นหรือการกำหนดของผู้ใด
- ความงามเป็นสิ่งที่สัมพัทธ์กับความดีและความรู้

● เพลโต

- ในอภิปรัชญา เพลโตแบ่งโลกออกเป็น 2 โลก ซึ่งแยกจากกัน คือ
 - โลกของแบบ (World of Form) เป็นโลกแห่งความจริง เป็นโลกที่สมบูรณ์ โดยโลกของแบบเป็นที่อยู่และที่รวมของ “แบบ” ซึ่งเป็นแม่แบบของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกแห่งผัสสะ
 - โลกแห่งผัสสะ (World of Senses) หรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ เป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ เกิดจากการเลียนแบบ (imitation) “แบบ” ของมันที่อยู่ในโลกของแบบ
- ความงามที่แท้จริงเป็นสิ่งสากล เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ เป็นสิ่งที่มียู่อจริงในโลกของแบบและสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญาหรือเหตุผล ผู้ที่จะเห็นหรือชื่นชมความงามที่แท้จริงได้ก็คือผู้มีปัญญา ไม่ใช่ศิลปิน

- สิ่งงามเป็นการเลียนแบบ “แบบของความงาม” (Form of Beauty) ที่มีอยู่ในโลกของแบบ
- ความงามเป็นสิ่งที่อยู่จริงในวัตถุ แต่ก็เป็นความงามไม่สมบูรณ์ ไม่คงทน
- ศิลปะเป็นเรื่องของการเลียนแบบที่ห่างไกลจากความจริง
- ศิลปิน เป็นผู้ที่ไม่เคยเข้าถึง “แบบ” และไม่รู้ความงามที่แท้จริง ศิลปินเป็นเพียงผู้เลียนแบบสิ่งที่ไปเลียนแบบมาจาก “แบบ” ที่มีอยู่ในโลกของแบบ
- ศิลปะเป็นเพียงผลผลิตที่เกิดจากทักษะและความชำนาญของศิลปิน และไม่ได้เป็นตัวที่ช่วยให้เข้าถึงความงามที่แท้จริงแต่อย่างใด
- ศิลปินเป็นช่างทำงานจากแรงบันดาลใจ งานของศิลปินจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผล และไม่ใช้สิ่งที่ให้ความรู้
- ศิลปะจึงเป็นเรื่องของความไม่มีเหตุผลและเป็นเรื่องของอารมณ์ จึงอาจมีผลในทางจิตวิทยา ทำให้มนุษย์เสียความสมดุลย์และความสมบูรณ์ของจิตวิญญาณ
- ศิลปะเป็นเหมือนดาบสองคม โดยผลทางบวกคือทำให้มนุษย์มีความสุข ส่วนผลในทางลบก็คือทำให้มนุษย์ขาดเหตุผล ตกเป็นทาสของอารมณ์ ศิลปะจึงจำเป็นต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ
- ศิลปะไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความหมายในตัวเอง คุณค่าของศิลปะอยู่ที่การสามารถสร้างและส่งเสริมศีลธรรม ทำให้คนมีความสมดุลย์ สามารถครองตนได้อย่างเหมาะสม
- อริสโตเติล
 - อภิปรัชญาของอริสโตเติลต่างจากเพลโต ตรงที่เห็นว่า “โลกของแบบ” และ “โลกแห่งผัสสะ” ไม่ได้อยู่แยกจากกัน
 - “แบบ” ไม่ได้อยู่ในโลกแห่งความคิด แต่เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ใน “สิ่งเฉพาะ” ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งผัสสะ

- ทรรศนะที่แตกต่างทางอภิปรัชญานี้มีผลทำให้แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอริสโตเติลต่างจากเพลโต ในเรื่องตำแหน่งที่อยู่ของความงาม และคุณค่าของศิลปะ
- ความงามเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่จริงในโลกของผัสสะที่เราสามารถเข้าถึงได้ โดยการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส
- สำหรับอริสโตเติล ความงามก็ยังคงเป็นการเลียนแบบ โดยเขาเห็นว่าการเลียนแบบนั้นเป็น
 - ธรรมชาติของมนุษย์
 - มนุษย์ได้รับความพึงพอใจและความเพลิดเพลินจากการเลียนแบบ
 - มนุษย์เรียนรู้จากการเลียนแบบ
- การเลียนแบบสำหรับอริสโตเติล มี 2 ลักษณะคือ การเลียนแบบวัตถุหรือสิ่งที่ปรากฏ กับการเลียนแบบการกระทำ
- การดูศิลปะเป็นการเห็นสิ่งเลียนแบบ คือเป็นการเห็น “สิ่งสากล” ที่ปรากฏอยู่ในสิ่งเลียนแบบนั้น
- ศิลปะเป็นการเปิดเผยความจริงให้ปรากฏ ช่วยให้เราเข้าถึงความจริง ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่มีความรู้ (cognitive value)
- นอกจากการให้ความเพลิดเพลิน การให้ความรู้แล้ว ศิลปะยังมีผลดีในทางจิตวิทยาในการช่วยปลดปล่อยความทุกข์ ทำให้เกิดการผ่อนคลาย ทำให้จิตสงบ (catharsis)
- โศกนาฏกรรมเป็นศิลปะที่เป็นการเลียนแบบการกระทำ เป็นสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลิน เป็นการเรียนรู้และให้ความรู้ในลักษณะหนึ่ง และยังมีผลทางจิตวิทยาในการปลดปล่อยอารมณ์ด้วย
- กวีเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์อันเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากล กวีนิพนธ์จึงเป็นการเลียนแบบสิ่งสากล และเป็นสิ่งที่ให้ความรู้ในสิ่งที่เป็นสากล พร้อมไปกับการสอนศีลธรรม

- ความงามเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มีคุณค่าในตัวเอง และศิลปะก็เป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเอง (intrinsic value)

คำถามบทที่ 2

1. จงอธิบายศัพท์ต่อไปนี้
 - 1.1 สัมพัทธนิยม (Relativism)
 - 1.2 สัมบูรณ์นิยม (Absolutism)
 - 1.3 “แบบ”
 - 1.4 โลกของแบบ (World of Form)
 - 1.5 โลกของผัสสะ (World of Senses)
 - 1.6 การเลียนแบบ (imitation)
 - 1.7 techné ของเพลโต
 - 1.8 ความงาม (Beauty)
 - 1.9 สิ่งทีงาม (The Beautiful)
 - 1.10 สสารนิยม (Materialism)
 - 1.11 จิตนิยม (Idealism)
 - 1.12 อัจฉินนิยม (Subjectivism)
2. ท่านคิดว่าการใช้ตนเองเป็นเครื่องตัดสินความจริง ความดี ความงามตามทรรศนะของพวกโซฟิสต์นั้นจะเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ และการใช้เกณฑ์ดังกล่าวจะมีผลอย่างไรต่อสังคม จงอธิบาย
3. จงอธิบายความงามตามทรรศนะของไซเครตีสโดยสังเขป
4. แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของเพลโต สัมพันธ์กับแนวคิดทางอภิปรัชญาของเขาอย่างไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน
5. จงเปรียบเทียบแนวคิดในเรื่องความงามของเพลโตและอริสโตเติลโดยละเอียด
6. จงเปรียบเทียบทรรศนะของเพลโตและอริสโตเติลที่มีต่อศิลปะ พร้อมทั้งให้เหตุผลด้วยว่าเพราะเหตุใดจึงเห็นต่างกันในลักษณะดังกล่าว

7. การชำระจิตใจ (catharsis) คืออะไร และเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับโศกนาฏกรรมตาม
ทฤษฎีของอริสโตเติล